

Kur'ân Çevirilerinde Nüanslara Dikkat Etmeme Sorunu

The Problem of Not Paying Attention to Nuances in Translation of the Quran

Yahya YAŞAR

*Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı,
Assistant Professor, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Theology, Department of Tafsir
Nevşehir, Turkey
yahyayasar@nevsehir.edu.tr
orcid.org/0000-0001-8521-1541*

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 12 Ocak / January 2021
Kabul Tarihi / Accepted : 24 Ocak / January 2021
Yayın Tarihi / Published : 15 Haziran / June 2021
Yayın Sezonu / Pub Date Season : Haziran / June
Cilt / Volume: 8 • Sayı / Issue: 1 • Sayfa / Pages: 33-57

Atıf / Cite as

Yaşar, Yahya. "Kur'ân Çevirilerinde Nüanslara Dikkat Etmeme Sorunu". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2021), 33-57.

Doi: 10.33460/beuifd.859123

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright®

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi tarafından yayınlanmıştır. Tüm hakları saklıdır.
Published by Zonguldak Bulent Ecevit University, Faculty of Theology, Zonguldak, Turkey. All rights reserved.

Öz: *Kur'ân tercümesi, yöntem itibarıyla geliştirilebilecek bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. Bu alanda her yapıcı tenkit, tercüme tekniklerinin gelişmesi adına olumlu bir katkı sağlayacaktır. Kur'ân'ın anlaşılması bağlamında işlevsel yönü oldukça yüksek olan meallerde bazı çeviri hatalarının olduğu, bu alanda çalışma yapan ilim erbabının bildiği bir gerçektir. Bu makalede bazı çeviri hataları, somut örnekler ışığında ortaya konulmaya çalışıldı. Hatalı görülen çevirilerin mahiyetlerini analiz etmenin yanında, ideal ve doğru olduğu kanaatine varılan çevirilere de yer verildi. Çeviri zor bir uğraştır, dolayısıyla isabetli olarak görülen meallerin mutlak olarak doğru olduğu iddia edilemez. Maksat, meal çalışmalarına metodolojik katkı sağlamaktır. Bu makalede, kavramsal analizler gerektirecek ciddiyette yapılan hatalardan ziyade nüanslara dikkat etmemekten kaynaklanan hatalara dikkat çekildi. Bu hatalar, biraz dikkatli olmakla kaçınılması mümkün olan hatalardır. Bu bağlamda kaynak metne aşırı bağlılıktan kaynaklanan tercüme hatalarına değinildi. Buna dair örnekler verilerek analizler somut bir zeminde sunulmaya çalışıldı. Edatların kullanım şekillerini dikkate almamaktan kaynaklanan çeviri hataları ele alındı. Âyetin anlaşılmasında kilit rolü olan kelime veya ibarelerin mana çözümlemesini dikkatli yapmama, çokanlamlı kelimelerin âyet içinde kazandığı manayı*

dikkate almama, kelimelerdeki temel vurguyu yakalayamama, kelimelerin lügavî ve şer'î anlamlarını doğru tespit edememe ve Kur'ân'ın müstesna gramer yapısını gözden kaçırma ile ilgili çeviri hatalarına örnekler çerçevesinde değinilerek meal sahasına katkı sağlamaya çalışıldı.

Anahtar kelimeler: Kur'ân, Meal, Çeviri, Tefsir, Nüans, Arapça

Abstract: *Translation of the Quran is a phenomenon that can be developed in terms of method. Any constructive criticism in this area will make a positive contribution to the development of translation techniques. It is a fact that there are some errors in the Quran translations which have very high functional aspect in the context of understanding the Quran, and it is known by the scientists who work in this field. In our article, we tried to reveal translation errors in the light of concrete examples. In addition to analyzing the context of translations that we consider wrong, we also included translations that we believe are ideal and correct. Translation is a difficult task, so we do not claim that the translations we consider accurate are absolutely correct. Our aim is to contribute Quran translation studies methodically. In this article, we intend to draw attention to the errors which are arising due to not paying attention to nuances, rather than the errors which require serious conceptual analysis. The mistakes which we mention can be avoided with more attention. We have mentioned the translation errors which are caused by excessive devotion to the source text. We preferred to present our analysis on a concrete basis by giving examples of this problem. We discussed the translation errors which are caused by not considering the usage of prepositions. Our aim is to contribute to the translation field by mentioning translation errors with related examples such as failure to analyze carefully the meaning of words or phrases that have a key role in understanding the verse of Quran, not taking into account correct the meaning of the poly-meaning words which is used in the verse of Quran, not being able to apprehend the basic emphasis of the words, failure to determine the lexical and religious meanings of the words and fail to notice the exclusive grammatical structure of the Quran.*

Keywords: Quran, Tafsir, Meal, Translation, Nuance, Arabic

Giriş

Meal yazmak, hassasiyet gerektiren son derece kritik bir uğraştır. Zira meal okuyucusunun büyük bir kısmı, Kur'ân tercümelerini Kur'ân'ın Arapça metniyle özdeşleştirmekte, okuduğu çevirinin Arapça metnin birebir dengi olduğunu düşünebilmektedir. Dolayısıyla meal yazan ilim erbabı, çeviri hatası yapmamak için uğraş vermelidir. Bu bağlamda kaynak metindeki ifadelerin çözümlemesinde tefsirlerden yararlanmak ve çapraz okumalar yapmak, önceden yazılan meallerin bazı hatalarını tekrarlamamak adına son derece önemlidir. Ancak eldeki meallere bakıldığında bazı âyetlerin tercümesinin birbirlerinin kopyası olduğu görülecektir. Bu da bazı hatalı çevirilerin sürekli tekrarlanmasını beraberinde getirmektedir. Yapılan bu hatalı çevirilerin metodolojik yanlışlıklarını ortaya

koymak, sonraki meal çalışmaları için yol gösterici mahiyette olup bu alana ciddi katkı sağlamaktadır.

Kur'ân'ın tercümesi, bu ilahî kelâmın manasını, bütün anlam ve maksatlarına bağlı kalmak şartıyla, başka bir dildeki kelimelerle ifade edilmesidir.¹ Sahip olduğu edebî niteliklerden dolayı bunu gerçekleştirmek kolay değildir. Dolayısıyla bu ilahî kitabın sahip olduğu manaları, ona uygun düşecek tarzda yeniden inşa etmek gerekmektedir.² Bunu yapmaktan maksat, anlam kaybı olmamasıdır. Kur'ân-ı Kerim'i tercüme ederken onun lafzını anlam, söz dizimi, belâgat ve estetik kaybına yol açmadan hedef dile taşımak bir gerekliliktir. Bunu gerçekleştirmek için dil bilgisine hâkimiyet son derece önemlidir. Dolayısıyla her iki dilin yapısı, kullanım şekilleri çok iyi bilinmelidir. Çevirisi yapılan eser edebî yönü son derece güçlü olan Kur'ân ise söz konusu gereklilik bir zorunluluk halini alır. Özetle çeviri işlemleri iki dile hâkimiyet meselesidir.³

İki dile hâkim olmanın en önemli işlevlerinden birisi de kaynak metinde kullanılan sanatsal ifadeleri, hedef dildeki benzer ifadelerle tercüme edebilme becerisini kazandırmasıdır. Bilindiği üzere her dilin kendine ait kültürel kodları, anlam dünyası ve anlatım teknikleri vardır. Bu unsurlar dikkate alınmadan yapılan çevirilerin, dildeki akıcılık ve edebî inceliği karşılamaktan uzak olacağı muhakkaktır.

Kur'ân çevirisinde Kur'ân'ın nazil olduğu ortamı, metin dışı bağlamı ve nüzul döneminin kültürel dokusunu dikkate almak gerekir. Âyetleri salt lafız üzerinden tercüme etme çabası, anlaşılması zor ibareleri karşımıza çıkarabilmektedir. Böylesi durumlarda hedef dilde kullanılan ifadeler kaynak dildeki anlamı karşılamamakta ve tercümenin en önemli işlevlerinden biri olan 'anlaşılır olma' işlevi de yerine gelmemektedir.

Kur'ân çevirilerinde anlaşılır ifadeler kullanma önemli olsa da tek başına yeterli değildir. Yaptığımız çeviri, kaynak metindeki anlamı doğru bir şekilde yansıtmalıdır. Muhatap ile asıl metin arasındaki dilsel farklılıktan kaynaklanan kapalılık ve anlaşmazlık ancak bu şekilde giderilmiş olur.⁴ Yapılan hatalı tercüme, kaynak metinde anlamın buharlaşmasını beraberinde getirmektedir. Kur'ân tercümelerinde 'metne' sadık kalma önemli olduğu gibi hedef metnin anlaşılır ve doğru anlamı yansıtmış olması da bir o kadar önemlidir. Bu doğru düzlemi yani anlaşılır olmayı ve doğru anlamı yansıtabilmeyi sürekli hale getirebilmek için

1 bk. Muhammed Abdulazîm ez-Zerkanî, *Menahilü'l-İrfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-'Arabî, 1995), 2/91; Mehmet Soysaldı, *Nüzulünden Günümüze Kur'an ve Tefsir* (Ankara: Fecr Yayınları, 2001), 151.

2 bk. Zülfikar Durmuş, *Kur'ân'ın Türkçe Tercümeleleri, "Aziz Kur'ân" ve "İnsanlığa Son Çağrı" Örneği* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007), 23.

3 bk. Hasan Yılmaz, "Kur'ân Meali Bağlamında Harfî Tercüme İle Tefsirî Tercüme Türü Arasında Bir Mukayese", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (2016), 1-2.

4 bk. Fatih Tiyek, "Kur'ân Tercümeleleri ile İlgili Teamüllere Eleştirel Bir Yaklaşım", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi = The Journal of International Social Research*, 9/45 (2016), 1039.

kavramsal bağlam, iç bağlam ve dış bağlamın bilinmesi ve bu bağlam ilişkilerinin doğru bir şekilde tercümeyle yansıtılması gerekir.⁵ Kur'ân'ın kendine has kavramsal dünyasının çözümlenmesi, böylesi bir bütüncül yaklaşımla mümkün olabilir.

Dikkat çekilen bu mülâhazalar ışığında yapılan çeviriler, hiç kuşkusuz daha faydalıdır. Aslında son dönemde hazırlanan pek çok mealin ana hatlarıyla bu hususlara dikkat ettiği de söylenebilir. Ancak dikkatli olduğunda kaçınılabilecek pek çok yanlışlık yine de meallerde göze çarpmaktadır. Bu makalede bu türden hatalara dikkat çekilerek meal sahasına katkı sağlamaya çalışıldı.

Yapılan meal taramalarında⁶ göze çarpan metodolojik hataları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- Kaynak Metne Aşırı Derecede Bağlılık Gösterme

Kur'ân'ın tamamını harfî tercümeyle herhangi bir dile nakletmek mümkün değildir. Elbette ki bu ilahî kelimada harfî tercümeyle başka dillere nakli mümkün olan âyetler de vardır.⁷ Lafza ne kadar bağlı kalınacağı, âyetin anlam örgüsüne göre değişir. Harfî tercüme âyetlerin geneline uygulandığında çeviri hataları kaçınılmaz hale gelir. Bazı çeviri hataları, metne aşırı bağlı kalma arzusundan kaynaklanır ki mazur görülebilir. Ancak âyetin ifade ettiği anlam üzerinde yeterince çalışma yapılmadan kelimesi kelimesine çeviri yapılır ve bu yapılırken onların kök anlamları veya ilk akla gelen yaygın anlamları tercih edilirse, bu türden hatalar ihmalen kaynaklandığı için mazur görülemez. Çeviride olması gereken, kaynak metnin vermek istediği mesajın hedef dile anlam kaybı olmadan en uygun ifadelerle aktarılmasıdır. Bunu yapabilmek için çeviri yapan kişinin kaynak metindeki ibarenin manasını iyice anlaması gerekir. Bu yapılmadığı takdirde âyetlere Kur'ân'ın kastetmediği bir anlam yüklenmiş olacaktır. Bu tür çeviri hatalarına dair iki örnek verilebilir.

İlk örnek, A'râf 7/38. âyetin tercümesidir. Âyetin Arapça metni şu şekildedir:

قَالَ اذْخُلُوا فِي اُمَّمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْانْسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ اُمَّةٌ لَعْنَتْ اُخْتَهَا حَتَّىٰ اِذَا
اَدَارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ اٰخِرِيَهُمْ لِاٰوَلِيَهُمْ رَبَّنَا هٰؤُلَاءِ اَصْلَوْنَا فَاَتَيْنَهُمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٍ
وَلٰكِنْ لَا تَعْلَمُوْنَ

Bu âyette "اُخْتَهَا" kelimesi geçmektedir. "أخت" Uhtün" kelimesi, aynı ana babadan doğan veya sadece annesi veya babası aynı olan ya da süt emmede başkasına ortak olan kişidir.⁸ Bu kelimenin ontolojik olarak ilk net anlamı aynı anneye sahip olmaktır. Sözcük ve sıhriyet anlamında aynı babadan olmuş ve aynı anneden

5 bk. Celal Kırcı, "Kur'ân'ın Türkçe Çevirilerinde Metodolojik Anla(ma)ma Sorunları", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/40 (2014), 25.

6 *Türkçe Kur'ân Mealleri* web sitesindeki mealleri esas aldık (<https://www.kuranmeali.com/MealBilgi.php>).

7 bk. Hidayet Aydar, *Kur'ân-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi* (İstanbul: Kur'an Okulu Yayıncılık, 1996), 264.

8 Râgıb el-İsfehâni, *Müfredâtu elfazi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1997), 13.

doğmuş olmaktadır.⁹ Kardeşlik, sıhriyet, ortaklık, denklik, benzerlik, yakınlık, bağ, bağlılık, bağlantı, ilişki, paylaşım, sevgi kavramlarını çağrıştırmakta ve bunlara delalet etmektedir.¹⁰ Dolayısıyla geniş bir anlam yelpazesine sahip bu kelimenin hangi anlamda kullanıldığı tercüme tekniği bakımından önem arz etmektedir. Diğer bir ifade ile öncelikle âyetin bir bütün olarak anlam çözümlemesi yapılması gerekmektedir. Bir kısım mealler, zikretmiş olduğumuz bu hususu göz önünde bulundurmadan çeviri yaptıkları için âyetin vermek istediği mesaj kısmen de olsa perdelenmiştir. Burada bazı hatalı çevirilerden örnekler verilerek tahliller daha anlaşılır kılınabilir:

Ahmet Varol Meali: “(Allah): ‘Sizden önce geçmiş olan cin ve insan topluluklarıyla ateşe girin’ der. Her topluluk girdikçe kardeşine lanet eder. Nihayet hepsi birbirlerinin ardından oraya toplandıklarında sonrakiler öncekiler hakkında: ‘Ey Rabbimiz! Şunlar bizi saptırdılar, onlara ateşten kat kat azap ver’ derler.”

İlyas Yorulmaz Meali: “(Allah) Dedi ki ‘Sizden önce gelip geçmiş, tanımadığınız (cin) ve bir kısmını da tanıdığınız (ins), ateşin içindeki topluluklarla beraber sizde ateşe girin.’ Ateşe giren her topluluk, (kendisinin ateşe girmesine sebep olan) kardeşine lanet edecek ve hatta ateşin içinde toplu olarak birbirlerine ulaştıklarında, sonrakiler öncekilere ‘Rabbimiz bizi saptıranlar işte bunlar, onlara ateşten azap olarak kat kat fazlasını ver’ derler...”

Şaban Piriş Meali: “Allah: -Sizden önce geçen cin ve insan toplumları içinde ateşe girin! der. Her toplum da girdikçe kardeşini lanetler. Sonunda hepsi orada bir araya gelince, sonra gelenler, öncekiler için:-Rabbimiz, işte bizi bunlar saptırdılar. Onlara ateşten azabı kat kat ver! derler...”

Yaşar Nuri Öztürk Meali: “Allah buyurdu: ‘Sizden önce gelip geçmiş cin ve insan topluluklarıyla iç içe girin bakalım ateşe.’ Her ümmet girdiğinde, yoldaşına/kız kardeşine lanet eder. Nihayet, hepsi orada bir araya gelince, sonrakiler öncekiler için şöyle derler: “Rabbimiz! Bizi bunlar saptırdılar. Ateş azabını bunlara bir kat daha fazla ver...”

Verilen bu meallerde “أَخْتَهَا” kelimesine “kardeşine/kız kardeşine” gibi anlamlar verilmiştir. Böylesi bir tercüme âyetin iç bağlamından çıkartılamayacağı gibi ifade ettiği mana da doğru değildir. Zira ateşe girmede en önemli rolün kardeşlikte olacağı şeklinde bir anlam ortaya çıkmaktadır ki böylesi bir mana âyette kastedilmemektedir. “أَخْتَهَا” kelimesinin ifade ettiği anlam, kendi ile aynı anlayışı benimsemiş, aynı batıl yolda birbirine yoldaş olmuş yahut kendisinin örnek almış olduğu kişi ve kişiler olduğu çok açıktır.¹¹ Çünkü âyetin devamında

9 bk, Bayram Dalkılıç, “Kardeşlik Kavramının Epistemolojik Boyutu,” *Kutlu Doğum Haftası* “Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlakı Ve Kardeşlik Hukuku” Sempozyumu [Ankara: DİB Yayınları (21-22 Nisan 2012)], 25.

10 Dalkılıç, *Kardeşlik Kavramının Epistemolojik Boyutu*, 28.

11 bk. Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te’vîli'l-Kur’ân* (Kahire: Dâr-u Hicr, 2001), 10/177; Fahrüddin er-Râzi, *et-Tefsîru'l-kebir, (Mefâtîhu'l-gayb)* (Beyrut: Dârul-Fikr, 1981), 26/132.

Allah'ın âyetlerini ve peygamberlerini yalanlayıp sapkın inançlar ve ideolojiler ortaya koyanlarla bunları benimseyip hayat bulması için gayret edenler ahirette bir araya gelince, inkârları ve kötülükleri yaşatanlar, bu sapkın ideolojileri ortaya koyup önderlik edenlere, kendilerini ayartıp saptırdıkları gerekçesiyle lânet okuyup suçlarının kat kat cezalandırılmalarını isteyecekleri anlatılmaktadır.¹² Kardeş olmak lanet etmeyi gerektirecek bir pozisyon değildir. İçinde bulunulan zor duruma sebep olmuş kişi ve kişilere, sahip oldukları belli niteliklerden dolayı lanet edilir. Dolayısıyla "أَخْتَهَا" kelimesine "kardeşine" değil de "kendi(leri)ni yoldan çıkararak yoldaş(lar)ına/arkasından gidip sapıklığa düştüğü yandaş(lar)ına" anlamı verilmeliydi.¹³ Bu şekilde hem âyetin anlam bütünlüğü korunmuş hem de ilgili duruma yol açan unsurun "kardeşlik" olduğu yanlışlığına meydan verilmemiş olurdu.

Aynı âyetin "قَالَتْ أَخْرَيْتُمْ لِأَوْلِيَهُمْ" şeklindeki bölümü söz konusu meallerde "sonrakiler öncekiler için şöyle derler" şeklinde tercüme edildiği görülmektedir. Böylesi bir tercüme, âyetin içerdiği anlamı tam olarak karşılamamaktadır. Harfi tercümenin neden olduğu bir kapalılık söz konusudur. "Peşlerinden gidenler, kendilerine öncülük edenler için şöyle derler..."¹⁴ veya "arkadan gelenler, önden giden ve sonrakilere yol gösteren öncü toplumlar hakkında şöyle derler..."¹⁵ şeklinde yapılacak bir tercüme daha anlaşılır olurdu.

Bu bağlamda ele alınacak ikinci örnek Saffat 37/22. âyettir. Âyetin Arapça metni şu şekildedir:

أَحْسَرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ

Âyet-i kerime, birçok mealde "zalimleri, onların eşlerini ve tapmakta olduklarını toplayın" şeklinde tercüme edilmiştir.¹⁶ Âyette geçen "وَأَزْوَاجَهُمْ" ifadesinin "eşlerini" şeklinde çevrildiği görülmektedir. "Eş (karı/koca) anlamına gelen "zevc" kelimesinin çoğulu olan ezvâc, birlikte hareket eden, benzer davranışlar sergileyen her bir zümre için de kullanılan müşterek bir ifadedir.¹⁷ Dolayısıyla "bir kişi veya grupla aynı inancı, eylemi paylaşan, diğerlerine uyan, onların yolundan, peşinden giden" anlamlarını da içerir.¹⁸ Âyette geçen "zalimler"den

12 el-A'râf 7/38.

13 Buna yakın mealler için bk. Abdullah Parlıyan Meali, Ahmet Tekin Meali, Bayraktar Bayraklı Meali, Cemal Külünkoğlu Meali, Diyanet İşleri Meali (Eski), Diyanet İşleri Meali (Yeni), Mehmet Türk Meali, Muhammed Esed Meali, Mustafa Çavdar Meali, Süleymaniye Vakfı Meali, Süleyman Ateş Meali.

14 Diyanet İşleri Meali (Yeni).

15 Mahmut Kısa Meali.

16 Abdullah-Ahmet Akgül Meali; Abdülbaki Gölpınarlı Meali; Ahmet Varol Meali; Bahaeddin Sağlam Meali; Diyanet İşleri Meali (Yeni); Edip Yüksel Meali; Elmalılı Hamdi Yazır Meali; Elmalılı Meali (Orijinal); Erhan Aktaş Meali; Hasan Basri Çantay Meali; İsmail Hakkı İzmirli; Kadri Çelik Meali; Ömer Nasuhi Bilmen Meali; Süleyman Ateş Meali; Şaban Piriş Meali; Yaşar Nuri Öztürk Meali.

17 Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrer İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadr, ts.), 2/293.

18 Heyet (Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş), *Kur'an Yolu* (Ankara: DİB Yay., 2017), 4/527.

maksat putperest önderlerdir.¹⁹ Genel anlamda da lider pozisyonunda bulunan inkârcılardır. Bu bağlamda “ezvâc” kelimesi, “putperest önderlerin peşine takılıp onların uydusu olan, onların sapkın inançlarını ve kötü işlerini paylaşan taklitçi kesim için kullanılmıştır.”²⁰ İnkârcı kocasının peşine takılıp onun yapıp ettiği tüm kötü fiilleri paylaşan, ona destek olan eşler de elbette bu kavramın içerisine dâhildir. Ancak “ezvâc” kelimesi “eşleri” şeklinde sınırlandırıldığında âyetin vermek istediği temel mesaj perdelendiği gibi sırf inkârcı birinin eşi olmanın mutlak anlamda cehenneme gitmek anlamına geldiği gibi yanlış bir algıya neden olabilmektedir. Hâlbuki Firavunun eşi olan Asiye'nin iman edenlerden biri olduğu âyetle sabittir.²¹ Dolayısıyla Yüce Allah burada belirli davranışları sergileyen bir sınıfı kastetmektedir. “Ezvâc” kelimesi üzerinde dikkatlice araştırma yapmadan “eşleri” şeklinde çeviri yapanlar şayet âyetin iç bağlamını dikkate alsalardı bu kelimenin belirli bir davranışı sergileyen ve birbirine eşlik eden sınıf veya zümreleri anlattığını fark edeceklerdi. Kur'ân'ın bütünlüğü gözetilerek de doğru anlamı verebilirlerdi, zira Vakı'a 56/7. âyette “ezvac” kelimesi birbirine eşlik eden sınıf/zümre anlamında kullanılmıştır.²² Dolayısıyla “ezvac” kelimesi yukarıda zikredilen âyette “eşler” değil “eşlik edenler/peşine takılanlar/taklit edenler” anlamında kullanılmıştır. Bu kelimenin âyet içindeki manasını doğru tespit eden bazı mealler de vardır:

Diyanet İşleri Meali (Eski): “İlgililere şöyle emredilir: Zulmedenleri, onlarla işbirliği edenleri ve Allah'ı bırakıp da taptıklarını derleyin. Onları cehennem yoluna koyun.”

Diyanet Vakfı Meali: “(Allah, meleklerine emreder:) Zalimleri, onların aynı yoldaki arkadaşlarını ve Allah'tan başka tapmış oldukları putlarını toplayın.”

Mehmet Türk Meali: “(Ve Allah): “Toplayın şu zâlimleri, aynı yoldaki kafadarlarını ve Allah'tan başka taptıklarını! Onları hemen cehennemine yoluna sürün!”

Süleymaniye Vakfı Meali: “O zalimleri, kendilerine eşlik edenlerle ve kulluk ettikleri kimselerle bir araya getirin.”

Zikredilen bu mealler “ezvac” kelimesine *işbirliği edenler*, *onlara eşlik edenler*, *aynı yoldaki kafadarlar*, *kendilerine eşlik edenler* manası vererek isabetli bir tercüme yapmışlardır.

2- Edat ve Zarfların Kullanım Şekillerini Dikkate Almama

Kur'ân çevirilerinde Arapçada yer alan edat ve zarfların kullanım şekillerini dikkate almak gerekir. Bu türden dilsel olgular –özellikle de edatlar- her ne

19 bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19/521; Râzi, *et-Tefsîru'l-kebir*, 26/132; Ebû'l-Fidâ' İmâdüddin İsmâil b. Şihâbiddin Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm* (Riyad: Dâru Tayyibe, 1999), 7/9.

20 Heyet, *Kuran yolu*, 4/527.

21 et-Tahrîm 66/11.

22 وَتَحْتَفِئُ زَوْجًا ثَلَاثَةً /Sizler de üç gruba/sınıfa ayrıldığınız zaman (el-Vakı'a 59/7). Konuyla ilgili daha geniş bilgi için bk. Mevlüt Erten, “Kur'ân'da “Zevc” Kelimesi ve Türkçe'ye Çeviri Sorunu,” *EKEV Akademi Dergisi* 7/17 (2003), 56-60.

kadar kendi başlarına müstakil bir anlam ifade etmese de dâhil oldukları yani eklendikleri kelimelere yeni anlamlar kazandırır. ²³ Zarfların anlam ve fonksiyon bakımından daha güçlü bir niteliğe sahip oldukları söylenebilir. ²⁴ Ancak yine de delalet ettikleri anlam bağlama göre değişebilmektedir.

İsmi başına eklenen “Lam-ı Tarif” yani elif lâm takısının temel işlevi, belirsiz bir ismi belirli kılmak olsa da ²⁵ dâhil olduğu isimlere farklı anlamlar katar. Arap dilindeki farklı kullanımları sebebiyle çeviri sorunları oluşturabilecek nitelikte bir edattır.

Elif lâm harfleri, dâhil olduğu kelimeye kazandırdıkları mana bakımından cins, ahd (bir ferde delalet/belirlilik) ve istiğrâk (bütün fertlere delalet) olmak üzere üçe ayrılır. ²⁶ Kur’ân çevirisi yapanlar öncelikle elif lam takısının sağladığı bu anlamları bilmelidirler. Bu edatın hangi anlamda kullanıldığını bilmek de tek başına yeterli değildir, esas olan, bağlamını dikkate alarak eklendiği kelimeye hangi anlamı kattığını tespit etmek ve çeviriye yansıtılabilmektir. Mesele şu örnek üzerinden izah edilebilir:

Şu’arâ 26/224. âyette geçen “وَالشُّعْرَاءُ” kelimesinin başında elif lâm vardır. Bu edatın söz konusu kelimeye bir anlam kattığı muhakkaktır. Âyetin Arapça metni “وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ” şeklindedir. Bazı mealler bu âyet-i kerimeyi şu şekilde çevirmişlerdir:

Diyanet Vakfı Meali: “Şairler(e gelince), onlara da sapıklar uyarlar.”

Abdülbaki Gölpınarlı Meali: “Ve şairlere de akılsızlar ve ziyankârlar uyar.”

Elmalılı Meali (Orijinal): “Şairler, bunların arkasına da çapkınlar, sapkınlar düşer.”

Süleymaniye Vakfı Meali: “Şairlere gelince, onların peşinden gidenler de hayalperestlerdir...”²⁷

Örnekleri verilen bu çevirileri okuyan bir kimse, şayet meselenin özünden haberdar değilse tabii olarak şairlerin peşinden sadece sapık, akılsız, çapkın, ziyankâr, hayalperest kimselerin gittiğini düşünecektir. Hâlbuki bu ifade, âyetin nazil olduğu zamanda mevcut olan ve bilinen birtakım şairlere atıfta bulunmaktadır. Bunlar, buldukları her fırsatta Hz. Peygamber (sav) ve

²³ bk. Celeleddin es-Suyûti, *el-Itkân fi ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2008), 312.

²⁴ bk. Funda Kara, “Edat ve Zarf Üzerine Bazı Düşünceler”, *Turkish Studies*, 4/3 (Bahar 2009), 1288- 1297.

²⁵ Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar* (Konya: Tekin Kitabevi, ts.), 19.

²⁶ Cemâlüddin Abdullah İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katru'n-nedâ ve bellu's-sadâ* (Beyrut: Mektebetü'l-Lübnan, 1990), 76-77.

²⁷ Benzer anlamlar veren diğer mealler: *Abdullah Parlıyan Meali, Ahmet Varol Meali, Bahaeddin Sağlam Meali, Bayraktar Bayraklı Meali, Edip Yüksel Meali, Yaşar Nuri Öztürk Meali, Hasan Basri Çantay Meali, Hayrat Neşriyat Meali, İlyas Yorulmaz Meali.*

Müslümanları hicveden, inkârcı şairlerdir.²⁸ Bu âyet esasında “Kur'ân'ın gayb âleminden verdiği haberleri şeytanların ilhamı, nazmını da şiir olarak telakki eden, dolayısıyla Hz. Peygamber'e (sav) kâhin ve şair diyen inkârcıların sözlerini boşa çıkarmakta, onların bu tür temelsiz iddialarını reddetmekte; inkârcı şairlere gerçekleri arayanlar değil, ancak hevâ ve hevesleri peşinde giden, zevk ve eğlence düşkünlerinin tâbi olacağını bildirmektedir.”²⁹ Âyetin devamında da esasen bu gerçek açıkça vurgulanmakta ve söz konusu şairlerin, iyi kötü, eğri doğru her konuya girerek³⁰ toplumu etkilemeye çalıştıkları ifade edilmektedir.³¹

Yukarıda örnekleri zikredilen mealler “وَالشُّعْرَاءُ” kelimesinin başındaki harf-i ta'rifi dikkate almamışlardır. Hâlbuki bu kelimenin marife gelmesi kelimeye “ahd-i harici” yani “mütekellim ve muhatapça bilinen şairler” anlamını vermektedir. Bir başka ifadeyle tüm şairler değil, belli nitelikleri taşıyan bir kısım şairler kastedilmektedir. Şairlik ve bir edebiyat türü olarak şiir, haddi zatında yerilecek bir meslek değildir. Her toplumda inançlı ve ahlâkî değerlere bağlı pek çok şair vardır. Hz. Peygamber'in (sav) Hassan b. Sabit ve Lebîd b. Râbia gibi şairleri şiir söylemeye teşvik ettiği bilinmektedir.³² Seküler bir hayat tarzı benimsediği halde edebî anlamda çok güzel şiir yazarlar da olabilir. Kur'ân insanların sosyal ve kültürel hayatlarında önemli bir yeri olan şiiri ve şairleri mutlak olarak yermemiş, putperestlik döneminin İslâm ilkeleriyle ters düşen şiirini ve bunların şiirlerinden etkilenecek peşlerinden giden sapkınları eleştirmiştir.

وَالشُّعْرَاءُ kelimesinin başındaki harf-i ta'rifi dikkate alan *Cemal Külünkoğlu'nun* isabetli bir çeviri yaptığı görülmektedir:

“(İslâm karşıtı) şairler var ya, bunların peşine de sapkınlarla çapkınlar düşer!”

Konuya ilişkin verilecek diğer bir çeviri örneği “هناك” zarfının kullanımı ile ilgilidir. “هناك” zarfı genellikle mekân zarfı olarak “orada” anlamında kullanılır.³³ Yaygın anlamı bu olsa da zaman zarfı olarak kullanıldığı yerler de vardır.³⁴ Hangi anlamda kullanıldığı, bağlamı dikkate alınarak anlaşılabilir.

28 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Thk. Es'âd Muhammed et-Tayyîb (Riyad: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1997), 9/2831; Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2004), 3/546; Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud el-Bagavî, *Me'alimü't-tenzil* (Riyad: Dâru Tayyîbe, 1989), 6/135; Ahmed b. Ali Ebubekir er-Razî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed es-Sâdık el-Kamhâvî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1992), 10/215; Muhammed Tâhir İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tunisiyye, 1984), 5/215.

29 bk. Heyet, *Kur'an Yolu*, 4/179.

30 Âyette bu anlam “her vadiye dolaşmak” şeklinde verilmektedir (eş-Şu'arâ 26/225).

31 bk. Heyet, *Kur'an Yolu*, 4/179-180.

32 bk. Ebû Abdillâh, Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Camiu's-sahîh* (Dimesk, Daru İbn-i Kesir, ts.), “Bed'ü'l-halk”, 6, “Megâzî”, 30; “Menâkıbü'l-ensâr”, 26; Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac Müslim, *el-Camiu's-sahîh*, (Riyad: Daru Taybe, 2006), “Fezâilü's-sahâbe”, 153.

33 Tahir Yûsuf el-Hatîb, *el-Mucemu'l-mufassal fi'l-i'rab* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2007), 463-464.

34 Hatîb, *el-Mucemu'l-mufassal fi'l-i'rab*, 464; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 143.

Kur'ân-ı Kerim'de "هناك" zarfı dokuz yerde geçer.³⁵ Bu kelime, ifade ettiği anlam bakımından dikkat çekici bir işleve sahiptir. Âyetlerde mekân,³⁶ zaman,³⁷ durum ve makamı³⁸ nitelemek için kullanılmıştır. Metin içi bağlamdan tespit edilebilen bu anlamlar, karma bir anlam örgüsünü ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile mekânsal boyuta vurgu yapılan yerlerde zamansal bir oluşa da işaret edilmektedir. Bu durum âyetin anlamını kapalı hale getirmediği gibi manayı pekiştirmekte ve güçlendirmektedir. Söz gelimi Hz. Musa ve sihirbazların karşı karşıya geldikleri sürecin anlatıldığı yerlerden biri olan A'râf 7/119. âyette "هناك" zarfı bu müsabakanın yapıldığı, Firavun ve sihirbazların mağlup olup küçük düştüğü mekâna ve âna işaret etmek için geçmiştir (فَغَلَبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ). Meallerde burada geçen "هناك" zarfı "orada" şeklinde çevrilmiştir ki söz konusu kelime zaten bu anlamı ifade etmektedir. Ancak bu zarfın zamansal bir sürece de işaret etmediği söylenemez. Firavun ve sihirbazların mağlup olup küçük düştüğü âni da nitelemektedir. Dolayısıyla burada "هناك" kelimesine "oracıkta"³⁹ anlamı verilmesi daha isabetli olurdu. Zira bu kelime Türkçede hem mekânsal boyutu hem de zamansal bir oluşu (hemen orada) nitelemektedir.

"هناك" kelimesinin kullanışı ile ilgili olarak esas ele alınacak çeviri örneği Hz. Zekeriyya'nın tertemiz bir nesil (evlat) bahşetmesi için Rabbine niyazda bulunduğu âni anlatan Âl-i İmran 3/38. âyettir. Âyetin metni şu şekildedir:

هٰنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً اِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاِ

Âyet-i kerimenin sibakında Hz. Meryem'e verilen nimetlerden bahsedilir. Âyette, Hz. Zekeriyya onun bulunduğu yere yani mâbeddeki odaya her girdiğinde yanında (yeni) bir rızık bulduğu ve Hz. Meryem'e bu sana nereden?" diye sorduğu, onun da "Allah tarafından" cevabını verdiği ve devamında Meryem'in "Allah'ın dilediğine sayısız rızık verir"⁴⁰ dediği nakledilmektedir. Bu hâdise ile Hz. Zekeriyya'nın bu duası arasında bağ kurulabilir. Bir önceki âyette Meryem'in yanında görülen rızıkların sebepler üstü yollarla kendisine ikram edildiği anlaşılmaktadır.⁴¹ Hz. Zekeriyya'nın bu hârikulâde durumu müşahede

35 Âl-i İmrân 3/38; el-A'râf 7/119; Yûnus 10/30; el-Kehf 18/44; el-Furkân 25/13; el-Ahzâb 33/11; Sâd 38/11; el-Mü'min 40/78, 85.

36 el-A'râf 7/119; el-Ahzâb 33/11; Sâd 38/11; el-Mü'min 40/ 85; Yûnus 10/30.

37 Âl-i İmrân 3/38; el-Mü'min 40/78.

38 el-Kehf 18/44; el-Furkân 25/13

39 Ümit Şimşek Meali.

40 Âl-i İmrân 3/37.

41 Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr'u mukâtil*, tahkik: Ahmed Ferîd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003) 1/167; Taberî, *Câmiu'l-beyân*; 5/360; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/294; Ebu'l-Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil* (Riyâd: Mektebetü'l-'Ubeykan, 1998), 1/554; Ebu Muhammed Abdülhakk el-Endelûsî İbn Atıyye, *el Muharrer'ul-veciz* (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2001), 1/427; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr* (Beyrut-Dimeşk: Mektebetu'l-İslâmî, 1984), 1/380; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir*, 8/35; el-Kâdî Nasruddin Beydâvî, *Envâr'u't-tenzil ve esraru't-te'vil* (Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, ts.), 2/15; Abdullah b. Ahmed en-Neseî, *Medârikü't-tenzil* (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1996), 1/253; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Şur'âni'l-Azîm*, 2/37; Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf el-Cezâirî el-Mâlikî es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-hisân fî tefsîri'l-Şur'ân* (Beyrût/Kâhire: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1418/1997), 2/38; Heyet, *Kur'an Yolu*, 1/553.

ettiği anda –yaşlı haline ve karısının kısırlığına rağmen– çocuk sahibi olma duasında⁴² bulunmuş olması kuvvetle muhtemeldir.⁴³ Dolayısıyla burada Hz. Zekeriyya'nın dua ettiği mekândan ziyade zaman dilimi daha öne çıkmaktadır. Yukarıdaki âyetin çevirisi yapılırken bu nüans dikkate alınmamış olmalı ki meallerin ekserisi “هناك” kelimesini “orada” şeklinde çevirmişlerdir.⁴⁴ Hâlbuki âyetlerdeki ifade akışı dikkate alınarak “o esnada” “işte o vakit”⁴⁵ “işte o anda”⁴⁶ anlamı verilebilirdi. Elmalılı kendi orijinal mealinde “o aralık”⁴⁷ şeklinde meal vermişken, sadeleştirilmiş halinde “orada” yazılması, sadeleştirmedeki özensizliği ortaya koymaktadır.

3- Âyetlerin Anlaşılmasında Kilit Derecede Rol Oynayan Kelime veya İbarelerin Mana Çözümlemesini Dikkatli Yapmama

Bazı âyetlerin çözümlemesinin doğru yapılması, âyet içinde geçen bazı anahtar kelimelerin anlamlarının doğru verilmesine bağlı olabilmektedir. Ancak Kur'ân çevirilerinde buna her zaman dikkat edildiği söylenemez.

Kur'ân'da Hz. Davud ile ilgili bir dava nakledilir. Davanın serüveni, ilgili âyetlere göre şu şekilde başlar: “Sana davacıların haberi ulaştı mı? Mabedin duvarına tırmanıp Davud'un yanına girmişlerdi de, o onlardan ürkmüştü. Onlar da ‘Korkma! Dediler, biz sadece birbirimize hakkı geçen iki davalıyız. Senden dileğimiz: Aramızda adaletle hükmet, haktan uzaklaşma ve bize tam doğruyu göster.”⁴⁸ Konumuzu ilgilendiren kısım ise davanın içeriğinin anlatıldığı bölümlerdir. Davanın içeriğinin anlatıldığı yerde iki kritik kelime vardır. Müfessirlerimizin büyük bir çoğunluğu söz konusu davayı israiliyata dayalı bir hikâye⁴⁹ üzerinden anlama çabası içerisine girdiklerinden her iki kelime üzerinde gereği gibi durmamışlardır. Davanın içeriği Sâd 38/23. âyette şu şekilde verilir:

إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةً وَاحِدَةً فَقَالَ أَكْفَلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ

42 Dua ile ilgili bk. Mehmet Kılıçarslan, *Molla Fenari'nin Usûlü Üzere Meryem Süresi Tefsiri* (İstanbul: Kalem Yayınları, 2020), 62-66.

43 Muğâtil b. Süleyman, *Tefsiri*, 1/167; Taberî, *Câmiu'l-beyân*; 5/360; Mâturidî, *Te'vilât*, 2/295; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/555; İbn Atıyye, *el Muharrer'ul-veciz*, 1/427; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesir*, 1/380; Râzî, *et-Tefsiru'l-kebir*, VIII/35; Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, 2/15; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, 1/253; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, 2/37; es-Sealîbî, *el-Cevâhiru'l-hisân*, 2/38; Heyet, *Kur'an Yolu*, 1/553.

44 *Abdülbaki Gölpınarlı Meali, Abdullah Parlıyan Meali, Ahmet Tekin Meali, Ahmet Varol Meali, Ali Fikri Yavuz Meali, Cemal Külünkoğlu Meali, Diyanet Vakfı Meali, Elmalılı Hamdi Yazır Meali, Hasan Basri Çantay Meali, Hayrat Neşriyat Meali, Mahmut Kısa Meali, Mehmet Türk Meali, Süleyman Ateş Meali, Şaban Piriş Meali, Ümit Şimşek Meali, Yaşar Nuri Öztürk Meali.*

45 *Bahaeddin Sağlam Meali, Ömer Nasuhi Bilmen Meali, Bunyadov-Memmedeliyev.*

46 *Mustafa Çavdar Meali, Mustafa İslamoğlu Meali.*

47 *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1971), 3/1096.

48 Sâd 38/22.

49 Aslı Kitâb-ı Mukaddese'ye dayanan bu rivayetlerin özeti şöyledir: Davud, tesadüfen açık vaziyette gördüğü bir kadının güzelliğinden çok etkilenmiş; onun Uhriya (Uriya) isimli bir kumandanının eşi olduğunu öğrenince kadını evlenebilmek için kocasını öldürmeyi planlamış; Davud'un emriyle savaşa katılıp ön safta çarpışan adam ölünce Davud da karısıyla evlenmiş. İşte Davud, muhtemelen mabette o iki adamın ansızın karşısına çıkmasının bu hatasıyla bir ilgisi bulunduğunu, böylece Allah (cc) tarafından sinandığını düşünerek yaptıklarından dolayı pişmanlığını dile getirip tövbe etmiştir. bk.Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 20/67, 68, 70.

Meallerde bu âyet genellikle şu şekilde verilmiştir: “Şu adam benim kardeşim. Onun doksan dokuz koyunu, benim ise bir tek koyunum var. Buna rağmen ‘Onu da bana ver/ onu da benimkine kat’ dedi ve bu tartışmada bana baskın çıktı.”⁵⁰

Bu âyette iki anahtar kelime vardır. İlki koyun olarak tercüme edilen “نَعَجَةً” kelimesi, diğeri ise genellikle ‘Onu da bana ver’ şeklinde çevrilen “أَكْفَلْنِيهَا” kelimesidir. Müfessirlerin ekseriyeti “نَعَجَةً” kelimesine “kadın” anlamı vermiştir.⁵¹ Hâlbuki kadından kinaye olarak da kullanılabilen⁵² bu kelimeyi hakiki anlamından mecaza hamletmemizi gerektirecek hiçbir delil yoktur. Türkçe meal çalışmaları bu kelime “koyun” şeklinde tercüme edilerek doğru anlam verilmiştir. Ancak söz konusu davanın içeriğini anlamada kritik bir yeri olan “أَكْفَلْنِيهَا” kelimesinin isabetli tercüme edildiğini söylemek zordur. Meallerde bu kelime “Onu da bana ver/ onu da benimkine kat” şeklinde çevrilmiştir.⁵³ Hâlbuki bu kelime kıssanın anahtar kelimelerinden birisidir. “أَكْفَلْنِيهَا” tabiri “Onu bana ver/ onu da benimkine kat” değil “kefaletini bana ver ben himaye edeyim/ sorumluluğunu alayım” demektir.⁵⁴ Kefalette geçici himaye altına alma söz konusu olabilmekte iken diğlerinde sahiplenme anlamı daha güçlüdür. Âl-i ‘İmrân 3/37. âyette bu kelime “وَكَلَّهَا زَكَرِيَّا” şeklinde kullanılmıştır. Meallerin kahir ekseriyeti bu âyetin çevirisine “Zekeriyya’yı onun hizmetine memur etti/ Zekeriyya’nın himayesine verdi/ Onun bakımını, nafakasını Zekeriyya’nın sırtına yükledi/ onun bakımını Zekeriyya’nın yükümlülüğüne verdi/ Zekeriyya’yı da ondan sorumlu kıldı” gibi anlamlar vermişlerdir.⁵⁵ Bu kelimenin ifade ettiği mana dikkate alındığında, Hz. Davud kıssasında davalı olan diğeri şu teklifi yapmış olmalıdır: “Benim doksan dokuz koyunum var, ben seni düşünen bir kardeşim ve benden sana kötülük gelmez,

50 Abdulkaki Gölpınarlı Meali, Abdullah Parliyan Meali, Ahmet Tekin Meali, Ahmet Varol Meali, Ali Fikri Yavuz Meali, Bayraktar Bayraklı Meali, Cemal Külünkoğlu Meali, Diyanet Vakfı Meali, Elmalılı Meali (Orjinal), Hasan Basri Çantay Meali, Hayrat Neşriyat Meali, Mahmut Kısa Meali, Mehmet Türk Meali, Muhammed Esed Meali, Mustafa İslamoğlu Meali, Ömer Nasuhi Bilmen Meali, Süleyman Ateş Meali, Şaban Piriş Meali, Ümit Şimşek Meali, Yaşar Nuri Öztürk Meali.

51 Muḳâtil b. Süleyman, *Tefsîr*, 3/116; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 20/70; Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib Maverdî, *En-Nüket ve'l-uyûn* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 5/87; Zemaḫşerî, *el-Keşşâf*, 5/255; İbn 'Atiyye, *el Muḫarrer'ul-veciz*, 4/500; İbn Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah İbn Arabî, *Aḥkamu'l-Ḳur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 4/49; Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed *el-Kurtubî, el-Câmi' li aḥkâm'il-Ḳur'ân* (Mekke: Dâru 'Alemlî'l-Kutub, ts.), 18/163; Beydâvî, *Envâr'u't-tenzîl*, 5/27; Abdullah b. Ahmed *en-Nesefî, Medârikü't-tenzîl* (Beyrut: Daru'n-Nefâis, 1996), 4/59.

52 bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 20/61.

53 Abdulkaki Gölpınarlı Meali, Abdullah Parliyan Meali, Ahmet Tekin Meali, Ahmet Varol Meali, Ali Fikri Yavuz Meali, Bayraktar Bayraklı Meali, Cemal Külünkoğlu Meali, Diyanet İşleri Meali (Eski), Diyanet İşleri Meali (Yeni), Diyanet Vakfı Meali, Elmalılı Hamdi Yazır Meali, Elmalılı Meali (Orjinal), Hasan Basri Çantay Meali, Hayrat Neşriyat Meali, Mahmut Kısa Meali, Mehmet Türk Meali, Muhammed Esed Meali, Mustafa İslamoğlu Meali, Ömer Nasuhi Bilmen Meali, Süleyman Ateş Meali, Şaban Piriş Meali, Ümit Şimşek Meali, Yaşar Nuri Öztürk Meali.

54 İsfehâni, *Müfredât*, 717; Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993), 3/ 133; Muhammed b. Yusuf Ebu Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhîḫ fi't-ḫefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993), 7/376; Zemaḫşerî, *el-Keşşâf*, 5/255; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir*, 26/196.

55 Abdullah-Ahmet Akgül Meali, Abdullah Parliyan Meali, Ahmet Tekin Meali, Ahmet Varol Meali, Ali Fikri Yavuz Meali, Bayraktar Bayraklı Meali, Cemal Külünkoğlu Meali, Diyanet İşleri Meali (Eski), Diyanet Vakfı Meali, Elmalılı Meali (Orjinal), Erhan Aktaş Meali, Hasan Basri Çantay Meali, Hayrat Neşriyat Meali, Kadri Çelik Meali, Mehmet Türk Meali, Muhammed Esed Meali, Mustafa İslamoğlu Meali, Ömer Nasuhi Bilmen Meali, Süleyman Ateş Meali, Süleymaniye Vakfı Meali, Şaban Piriş Meali, Ümit Şimşek Meali Yaşar Nuri Öztürk Meali.

bir koyunla uğraşıp duracağına onu benim koyunlara katayım, kefaletimde/ sorumluluğumda/ himayemde kalsın, koyun yine senin olsun, bir koyun için vaktini zayi etme.”⁵⁶ Ancak meallerde bu nüansa dikkat edilmeyip “أَكْفَانِيهَا” tabiri “Onu da bana ver/ onu da benimkine kat” şeklinde tercüme edildiğinden Hz. Davud’un hüküm verirken nerede hata yaptığı anlaşılmamaktadır. Geçici bir himaye talep edip kardeşine yardım etmek isteyen birinin Hz. Davud tarafından haksızlık eden bir kişi olarak nitelenmesi bu kıssanın en can alıcı kısmını oluşturmaktadır. Çünkü Hz. Davud, iyi niyetle bu teklifi yapan tarafı dinlemeden, yapılanın haksızlık olduğuna hükmetmiştir. Hz. Davud ilim, hikmet ve isabetli karar verme yeteneğine sahip bir peygamberdi. Meseleyi karara bağlama noktasında acele ettiğini feraseti sayesinde kendisi farketmiş olmalı ki hemen Rabbine yöneltmiştir.⁵⁷

Bazı meal çalışmaları, kıssanın bütünü ve “أَكْفَانِيهَا” kelimesinin kavramsal anlamını dikkate alarak şu şekilde çeviri yapmışlardır:

Bahaeddin Sağlam Meali: “Bu kardeşimdir; onun doksan dokuz koyunu var. Benim ise tek bir koyunum var. Onu da benim sorumluluğuma ver, dedi. Ve söz ile beni yendi.”

İlyas Yorulmaz Meali: “Bu benim kardeşim. Onun doksan dokuz adet koyunu var, benim de yalnız bir adet koyunum var. O bir koyunu benim sorumluluğuma ver dedi ve yaptığımız sözlü tartışmada bana üstün geldi.”

Süleymaniye Vakfı Meali: “Bu, benim kardeşimdir; onun doksan dokuz koyunu, benim bir koyunum var; onu ben koruyayım dedi ve konuşmasıyla beni bastırdı.”

Zikredilen bu mealler, söz konusu kelimeye “sorumluluk alma” ve “koruma altına alma” gibi bir anlam vererek geçici himayeye vurgu yapmışlar, kıssanın anlaşılmasına da katkı sağlamışlardır.

4- Çokanlamlı Kelimelerin Âyet İçinde Kazandığı Manayı Dikkatten Kaçırma

Kur'ân'da geçen bazı kelimeler çokanlamlıdır. Bu türden kelimeler asıl ve bilinen anlamlarının yanında yepyeni anlamlar kazanabilirler. Arap dilinde “lafz-ı müsterek” olarak bilinen bu konu, tefsir usulünde “el-Vücûh ve'n-Nezair” başlığı altında incelenir. Vücut kavramı, kelimenin farklı âyetlerde farklı manalara gelmesidir. Nezair ise aynı kavramı ifade eden farklı lafızlardır.⁵⁸

Kur'ân'daki çokanlamlı bir kelimenin hangi anlamı ifade ettiğini tayin ve tespit etmek uzmanlık ve dikkat isteyen bir konudur. Çokanlamlılık bir zenginlik

56 bk. Yahya Yaşar, *Kur'an'ın Bütünlüğü Bağlamında Kur'ân Kıssalarında Peygamberlerin İsmeti* (Ankara: Fecr Yayınları, 2020), 215.

57 bk. Sâd 38/24.

58 Suyûtî, *el-İtqân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 301; Bedreddin ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006), 81.

olmakla beraber kelimenin ifade ettiği anlam düzgün tespit edilemediği zaman anlam kargaşasına yol açabilir. Dolayısıyla kelimelerin anlam çözümlemesi yapılırken bağlamı dikkate alınmalıdır, zira yirmi üç yıllık vahiy sürecinde pek çok kavram yeniden inşa edilmiştir.

Verilen bu ön bilgiden sonra meal çalışmalarının ekseriyetinde isabetli bir anlam tespitinin yapılamadığı âyetin analizine başlanabilir. Duhân 44/37. âyet şu şekildedir:

أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ

Bu âyette geçen “خَيْرٌ” ifadesi Kur’ân’daki farklı anlamlara sahip kelimelerden biridir. Asıl anlamı “hayırlı” olan bu kelime, aynı zamanda yaygın kullanımı nedeniyle elifî düşmüş bir ism-i tafdil’dir ve “en hayırlı” veya kıyas söz konusu ise “daha hayırlı” anlamlarına da gelir. Bazen de “خَيْرٌ” kelimesi temel anlamının dışında “güçlü, kudretli” gibi manalarda kullanılır.⁵⁹ Dolayısıyla bu kelimenin geçtiği âyetlerde lafzın hangi anlamda kullanıldığının doğru tespit edilmesi hayati önemi haizdir. Söz konusu âyet bazı meallerde şu şekilde tercüme edilmiştir:

Diyanet İşleri Meali (Yeni): “Bunlar mı daha hayırlı, yoksa Tübba’ kavmi ile onlardan öncekiler mi? Onları helâk ettik. Çünkü onlar suçlu kimselerdir.”

Elmalılı Meali (Orjinal): “Ya onlar mı hayırlı? Yoksa Tübbain kavmi ve onlardan evvelkiler mi? Hep onları helâk ettik, çünkü mücrim idiler.”

Hayrat Neşriyat Meali: “Bunlar mı hayırlı, yoksa (sâlih bir zât olan) Tübba’(ın müşrik) kavmi ile onlardan öncekiler mi? (Biz) onları(n hepsini) helâk ettik. Çünkü onlar, suçlu kimseler idiler!”

Süleymaniye Vakfı Meali: “Bunlar mı daha iyidir, yoksa Tübba halkı mı; ya da onlardan önce gelenler mi? Günaha daldıkları için onları da etkisizleştirdik.”

Bayraktar Bayraklı Meali: “Bunlar mı daha üstündür yoksa Tübba’ kavmi ve onlardan öncekiler mi?” Hepsini helâk ettik. Çünkü onlar suçlu toplumlardı.”

Bu meallere bakıldığında “خَيْرٌ” ifadesinin -en yaygın anlamından yola çıkarak- “daha hayırlı, daha iyi veya daha üstün” şeklinde tercüme edildiği görülmektedir. Bu âyette “Bunlar mı?” şeklinde tercüme edilen kısım Mekke toplumuna işaret etmektedir.⁶⁰ Dolayısıyla âyette, Mekke toplumu, Tübba’ kavmi⁶¹ ve önceki kavimlerden bahsedilmektedir. Yukarıdaki âyet meallerini okuyan bir kimse birbirinden hayırlı kavimlerden bahsedildiği zehabına kapılacaktır. Okuyucunun

59 Maverdî, *En-Nüket ve'l-uyûn*, 5/255.

60 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 21/49.

61 “Tübba’ adı Kur’ân-ı Kerim’de iki yerde geçmektedir. (ed-Duhân 44/37; Kâf 50/14). Firavun Mısır, kistrâ İran, kayser Bizans ve necâşi Habeş krallarının unvanı olduğu gibi Tübba’ da (çoğulu tebbâbia) Yemen (Himyey) krallarının unvanıydı. Kur’ân’da günahkâr oldukları ve peygamberleri yalanladıkları için yok edildikleri bildirilen kavimler arasındadır.” Bk. Ömer Faruk Harman, “Tübba” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: DİB Yayınları, 2006), 41/455.

aklına madem hayırlı idiler neden helak edildiler? şeklinde bir soru da gelebilecektir.

Âyetin bağlamı dikkate alınarak “خَيْرٌ” kelimesinin kazandığı anlam doğru tespit edilseydi böylesi bir anlam karmaşası yaşanmayacaktı. Önceki âyetlerde “Onlar, kesin bir dil ile şunu söylüyorlar: “Bu iş bizim ilk (ve son olarak) ölüp gitmemizden ibarettir, biz artık yeniden diriltilecek değiliz. Siz doğru söylüyorsanız (ölmüş) babalarımızı geri getirin!”⁶² denilmektedir. Kur'ân burada, Hz. Peygamber'in (sav) inkârcı muhataplarına “öldükten sonra yeniden dirilme” inancını ispat için tarihten bir misal veriyor. Kendilerine Tübbâ' denilen Yemen'in güçlü hükümdarlarından ve bunlara tâbi olan halktan söz ederek onca güç ve şanlarına rağmen nasıl bunlar helâk olup gittilerse⁶³ Arap müşriklerinin de öyle helâk olacakları, bu dünyada ebedî kalamayacakları bildirilmekte, güçlü ve kudretli olmanın tek başına bir anlam ifade etmediği bu topluma etkili bir dille aktarılmaktadır.

Dile getirilen bu durumu dikkate alan bazı mealler söz konusu âyeti doğru bir şekilde tercüme ederek şöyle çevirmişlerdir:

Kuran Yolu: “Bunlar mı güçlü, Tübbâ'ın kavmi ve ondan öncekiler mi? Onların tamamını helâk ettik; çünkü onlar günaha gömülmüşlerdi.”

Cemal Külünkoğlu Meali: “Onlar mı daha güçlü kuvvetli, yoksa Tübbâ' halkı ve onlardan önceki toplumlar mı? Suç işledikleri için biz onların hepsini helak ettik.”

Mustafa İslamoğlu Meali: “Ne yani, onlar günaha gömülüp gittikleri için kendilerini helâk ettiğimiz Tubba' kavminden ve onlardan öncekilerden daha mı güçlüler?”

5- Kelimelerdeki Temel Vurguyu Yakalayamama

Çevirideki başarı, kaynak dilin ifade ettiği anlamın herhangi bir mana kaybı meydana gelmeden hedef dile aktarılmasıdır. Bazen bu başarının, kaynak dildeki temel vurgunun yansıtılmasından geçtiği söylenebilir. Yüce Allah Kur'ân'daki anlatımı etkili kılmak adına pek çok edebî sanat kullanmış, âyetteki temel vurguyu böylece kullarına hissettirmiştir. Sözelimi Fâtiha 1/5. âyette geçen “إِنَّكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ”/Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz.” cümlesinde hem takdim-tehir hem de hasr-ı kasr ifade eden “iyya” edatına Allah'ı anlatmak üzere “ke” muhatap zamiri birleştirilmek suretiyle kulluğun Allah dışında kimseye yapılamayacağı etkili bir dille nakledilmiştir. Yine bu âyette, kendisinden önce üçüncü tekil şahıs “o” zamiriyle devam eden söz akışı, “iyyake”deki hitap zamiriyle birden “sen”e döndürülmekle muhatap, Yüce Allah'ın karşısında konumlandırılmıştır. Kısa sayılabilecek bir âyetteki bu ve benzeri edebî sanatlar,

62 ed-Duhân 44/34-36.

63 bk. Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 5/255, 256; Heyet, *Kur'an Yolu*, 4/798.

Kur'ân'ın dilin inceliklerini kullanarak meramını muhataplara ulaştırmadaki başarısını göstermekte, ondaki üstün belagat ve feshata işaret etmektedir. Onun tek bir kelimesini bir başka kelimeyle değiştirmek mümkün olmadığı gibi kelimenin cümledeki yerini değiştirmek de mümkün değildir. Dolayısıyla meal yapılırken bu nazım dikkate alınmalı, söz diziminin cümleye kattığı anlam zenginliği beşer gücü nispetinde manaya yansıtılmalıdır. Bu hususa bazen dikkat edilmediği görülmektedir.

Kur'ân'da pek çok âyette “رَجُلٌ” kelimesi geçer. Bazen “رجال” şeklinde çoğul kalıbıyla da kullanılan bu kelime, bulunduğu yere göre farklı anlamlar ifade etmektedir. Çeviri yapanların, bu sözcüğün Arap dilindeki farklı kullanımlarını dikkate almaları gerekir.

“رَجُلٌ” kelimesi “zeker” (ذكر) yerine erkek (kadının karşıtı) anlamında da kullanılmıştır ve bu anlamda kullanıldığı yerlerde genellikle marife olarak gelmiştir.⁶⁴ Marife gelmediği yerlerde kadın cinsiyle beraber kullanıldığı için⁶⁵ mana çözümlemesi kolay yapılabilmektedir.

Esasında “racul/rical” sözcüğü erkek-kadın ayırımı içermeksizin insan türüne verilmiş bir sıfattır.⁶⁶ Bu kelime belli bir olgunluğa ulaşmış, karakteri sağlam, yiğit ve dayanıklı kimse anlamına gelmekte⁶⁷ ve her iki cinsi de kapsamaktadır. Bu anlamı Türkçedeki “adam” kelimesine benzer. Her ne kadar adam, kadının karşıtı olarak erkekleri anlatan bir kelimeyse de pek çok kullanımında cinsiyet ayırımından uzaktır. “İşini adam gibi yap” sözü, erkek için kullanılabilirdiği gibi kadın için de kullanılabilir ki bunun benzeri cinsiyete dayalı olmayan kullanımları çoğaltmak mümkündür. Meallerde “racul/rical” kelimesindeki bu nüansa dikkat edildiğini söylemek zordur.

Mâide 5/23. âyette iki kişiden (رَجُلَانِ)⁶⁸ bahsedilir. Âyet şu şekildedir:

قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَانْكُمُ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

Bu âyetten önceki âyetlerde Hz. Mûsâ'nın, Allah'ın kendileri için vaad etmiş olduğu kutsal toprakları fethedip oraya girmelerini, düşman karşısında zaaf göstermemelerini kavmine emrettiği, aksi takdirde hüsrana uğrayacaklarını⁶⁹ bildirdiği ifade edilmektedir. Fakat karakterlerine korku sinmiş, dini hamiyetleri kalmamış İsrâiloğulları bu cihad emrini, orada güçlü kuvvetli topluluklar bulunduğunu ileri sürerek⁷⁰ yerine getirmediler ve Hz. Mûsâ'ya karşı çıktılar. Ancak

64 el-Bakara 2/282; en-Nisa 4/32, 34, 98; el-A'râf 7/81, el-Feth 48/25.

65 en-Nisa 4/1, 12, 176.

66 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*; 11/265.

67 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*; 11/266.

68 Yûşa' ile Kaleb olduğu rivayet edilir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 8/266.

69 el-Mâide 5/21.

70 “Dediler ki: “Ey Mûsâ! Orada zorba bir topluluk var, onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla giremeyiz. Ama oradan çıkarlarsa biz hemen gireriz.” (el-Mâide 5/22.)

bu şekilde davranmayan ve “Kapıdan üzerlerine hücum edin; oraya girdiğiniz an artık kesinlikle siz galipsiniz. Eğer müminler iseniz ancak Allah’a güvenin”⁷¹ diyen iki kişi vardır. İşte âyet-i kerime bu iki kişiden رَجُلَانِ şeklinde bahseder. Birkaç meal dışında neredeyse tüm mealler⁷² bu kelimeyi “iki kişi” veya “iki adam” şeklinde tercüme etmişlerdir. Bu kelime tercüme edilirken âyetin iç bağlamı dikkate alınmadığı gibi bu sözcüğün “belli bir olgunluğa ulaşmış, karakteri sağlam, yiğit ve dayanıklı kimse” anlamları da göz ardı edilmiştir. Hâlbuki bu âyette bu iki adamın yiğitliği ve korkusuzluğu anlatılmakta, kendilerinin Allah’ın lütfuna mazhar oldukları ifade edilmektedir.⁷³ Bazı mealler ise söz konusu hususları dikkate alarak âyeti şu şekilde tercüme etmişlerdir:

Kur'ân Yolu Meali: “Korkanlar arasından Allah’ın kendilerine lütufta bulunduğu iki cesur adam şöyle dedi: ‘Kapıdan üzerlerine hücum edin; oraya girdiğiniz an artık kesinlikle siz galipsiniz. Eğer müminler iseniz ancak Allah’a güvenin.’”

Ahmet Tekin Meali: “Korkanlar arasından, Allah’ın kendilerine lütufta bulunduğu iki cesur insan; ‘Kapılardan, şehrin giriş noktalarından ansızın onların üzerine varın. Eğer o taraftan varırsanız mutlaka galip geleceksiniz. Eğer gerçekten mü’minseniz Allah’a dayanıp, güvenin, gerisini ona havale edin.’ dedi.”

Zikredilen bu iki meal, âyetin vermek istediği mesajı doğru bir şekilde yansıtmış ve bu kelimenin anlamındaki nüansı yakalamışlardır. Elmalılı Hamdi Yazır (Orijinal), Hasan Basri Çantay ve Ömer Nasuhi Bilmen’in de “رَجُلَانِ” kelimesine “iki er” anlamı vererek yiğitlik ve cesareti çağrıştıran bir kelimeyi kullanmaları isabetli olmuştur.

“Racul/rical” sözcüğü sadece Mâide 5/23. âyette geçmemektedir. Bu kelimenin nekra olarak zikredildiği tüm âyetler⁷⁴ için de aynı durum söz konusudur. Tamamına cesur ve yiğit anlamı verilmesi gerektiğini söylemiyoruz ancak söz konusu âyetlerin siyaki ve iç bütünlüğü dikkate alınarak çeviri yapılmalıdır.

Bu doğrultudaki çeviri problemi yukarıda ele alınan âyetle sınırlı değildir. Nûr 24/37. âyette de benzer bir çeviri eksikliği vardır. Âyet şu şekildedir:

رَجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ
وَالْأَبْصَارُ

71 el-Mâide 5/23.

72 Abdullah-Ahmet Akgül Meali, Abdülbaki Gölpınarlı Meali, Abdullah Parlıyan Meali, Ahmet Varol Meali, Bahaeddin Sağlam Meali, Bayraktar Bayraklı Meali, Cemal Külünkoğlu Meali, Diyanet Vakfı Meali, İlyas Yorulmaz Meali, Kadri Çelik Meali, Muhammed Esed Meali, Mustafa İslamoğlu Meali, Süleymaniye Vakfı Meali, Şaban Pirîş Meali, Ümit Şimşek Meali, Yaşar Nuri Öztürk Meali, Ali Fikri Yavuz Meali, Mahmut Kısa Meali, Mehmet Türk Meali, Süleyman Ateş Meali, Diyanet İşleri Meali (Eski), Diyanet İşleri Meali (Yeni).

73 bk. el-Mâide 5/23.

74 el-Mâide 5/23; el-En’am 6/9; el-A’râf 7/46, 48, 63, 69, 155; et-Tevbe 9/108; Yûnus 10/2; Hûd 11/78; Yûsuf 12/109; en-Nahl 16/43, 76; İsrâ 17 /47; el-Kehf 18/28; el-Mu’minûn 23/25, 38; en-Nûr 24/37; el-Furkân 25/8; el-Kasas 28/20; el-Ahzâb 33/4, 23, 40; Sebe 34/7, 43; Yâsîn 36/20; Sâd 38/62; ez-Zümer 39/29; el-Mu’min 40/ 28; ez-Zuhruf 43/31, 32; el-Cinn 72/6.

Bu âyet-i kerimede 'kendilerini ne ticaretin, ne de alışverişin Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymadığı, kalplerin ve gözlerin dehşetten halden hale döneceği, alt üst olacağı bir günden endişe eden' kimselerden bahsedilmektedir. Yüce Allah bu kimseleri "رَجَالٌ" şeklinde tanımlamıştır. Bu nitelemenin kadınları dışarıda bıraktığı düşünülemez çünkü başka âyetlerde Allah'a kulluk edenler, O'nu zikredenler övülürken ve onlara çeşitli ödüller verileceği müjdelenirken erkeklerle birlikte kadınlar da açıkça zikredilmiştir.⁷⁵ Bazı meallerde "رَجَالٌ" kelimesinin "birtakım insanlar"⁷⁶ "birtakım adamlar"⁷⁷ "bu kimseler"⁷⁸ gibi oldukça yalın ifadelerle tercüme edildiği görülmektedir. Bu kadar övgü nitelemelerinin yapıldığı bir yerde böylesi bir tercüme âyetteki vurguyu yansıtmamaktadır. En azından Türkçede bir övgü nitelemesi olarak kullanılan "öyle insanlar" veya "öyle adamlar" ifadesi tercih edilebilirdi ki bazı meallerde bu görülmektedir.⁷⁹ Süleyman Ateş ve Mehmet Türk meallerinde "rical" kelimesi kadın cinsinin karşıtı anlamında "erkekler" olarak tercüme edilmiştir ki bu türden bir anlam daralmasını gerektirecek bir karine âyetin iç bağlamında olmadığı gibi söz konusu tercüme "رَجَالٌ" kelimesindeki temel vurguyu hiçbir şekilde yansıtmamaktadır. Yukarıda bu kelimenin etimolojisine dair verilen bilgileri ve âyetin anlam dokusunu dikkate alan bazı mealler ise "رَجَالٌ" kelimesini "nice yiğitler"⁸⁰ "nice erler"⁸¹ "yiğit insanlar"⁸² şeklinde tercüme ederek isabetli bir çeviri yapmışlardır. "رَجَالٌ" kelimesinin nekre olarak gelmesi "nice/öyle" anlamını vermektedir. "رَجَالٌ" kelimesi fail (önceki âyetteki "Yusbihu" fiilinin faili) olmasına rağmen istinafi (başlangıç) olarak gelmesi, bu nitelikleri taşıyan kimselerin Allah katındaki değerine dikkat çekmek içindir.

Benzer bir ifade kalıbının kullanıldığı Ahzab 33/23. âyette "رَجَالٌ" sözcüğünün, verdiği söze sadakat gösteren sahabe topluluğuna dikkat çekme babında zikredilmiş olması,⁸³ ifade edilmeye çalışılan argümanı destekler mahiyettedir. Yüce Allah'ın Arap dilinin olağan cümle yapısına aykırı gibi gözükken bazı tasarruflarda bulunmasının, manadaki etkiyi artırmaya yönelik olduğu, çeviri yapanlar tarafından gözden kaçırılmaması gerekir.

75 bk. el-Ahzâb 33/35.

76 *Elmalılı Hamdi Yazır Meali*.

77 *Diyanet İşleri Meali (Yeni)*.

78 *Kadri Çelik Meali*.

79 *Abdullah Parlıyan Meali, Cemal Külünkoğlu Meali, Hasan Basri Çantay Meali, Süleymaniye Vakfı Meali, Ümit Şimşek Meali*.

80 *Mustafa İslamoğlu Meali*.

81 *Elmalılı Meali (Orjinal)*.

82 *Ahmet Tekin Meali*.

83 "Mü'minler içerisinde Allah adına verdikleri söze sadık kalan nice yiğitler var ki; onlardan kimi adağını ödedi, canını verdi, kimi de şehitliği gözlemektedir. Onlar verdikleri sözü asla değiştirmediler." Ahzab 33/23.

6- Kelimelerin Lügavî ve Şer'î Anlamlarını Doğru Tespit Edememek

Kelimeler dilin yapı taşlarıdır. Kelimelerin doğru anlamı tespit edilemezse cümleler anlaşılmaz ve metin çözümlenmesi düzgün yapılamaz. Yüce Allah yirmi üç senelik zaman zarfında yeni hükümler va'z ettiği gibi Kur'ân aracılığıyla da bir anlam dünyası inşa etmiştir. Meal çalışması yapanların bu anlam dünyasına vakıf olmadıkları takdirde çeviri hataları yapmaları kaçınılmazdır.⁸⁴ Dolayısıyla bir lafzın, Şari'in maksadı çerçevesinde kazandığı dinî/şerî anlam çok iyi bilinmelidir. Kur'ân'daki bazı lafızlar lügavî anlamında kullanılabilirdiği gibi dinî/şerî anlamında da kullanılabilir. Burada çeviri yapan kimse muhtemel iki anlamdan hangisi zahir yani siyak tarafından destekleniyor ise onu tercih etmelidir. Şayet lügavî anlamın kastedildiğine dair bir karine yoksa her zaman şer'î anlamı verilmelidir.⁸⁵

Kur'ân'da bazı kelimeler var ki lügavî ve şer'î anlamları birbirine oldukça yakındır. Bunlardan birisi de "dalalet" kelimesidir. "Dalalet" kelimesinin lügatteki temel anlamı telef olmak, kaybolmak, doğru yoldan bilerek veya hatayla az veya çok sapmaktır.⁸⁶ Kur'ân bu kelimenin hem lügavî hem de şer'î anlamını kullanmıştır. Lügavî anlamı temel alınarak zayı etmek,⁸⁷ unutmak, şaşırma,⁸⁸ şaşkınlık,⁸⁹ hatalı bir davranış içerisinde bulunmak⁹⁰ gibi geniş bir anlam yelpazesinde kullanıldığı gibi şer'î anlamda "dalalet" kelimesi İslâm'dan ve doğru yoldan sapmak manasında da kullanılmıştır.⁹¹

Dalalet kelimesinin geçtiği yerlerden biri de Furkân 25/44. âyettir. Âyet şu şekildedir:

أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا

Âyetin Arapça metninde görüldüğü üzere "أَضَلُّ" kelimesi kullanılmıştır. Bu ifade (أَضَلُّ) benzer bir kalıpla (أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ) A'râf 7/179. âyette de kullanılmıştır. Bu kelime dinî anlamda bir sapkınlığı mı yoksa lügavî anlamlarından birini mi ifade etmektedir? Meal çalışması yapanlar bunu tespit ve tayin etmeden bu kelimeyi tercüme ettiklerinde yanlışlık yapmaları kaçınılmaz hale gelecektir. Meallere bakıldığında ekseriyetinin bu nüansa dikkat etmedikleri görülmektedir. Bazı hatalı tercüme verilerle meselenin analizi daha rahat yapılabilir:

84 bk. Mehmet Soysaldı, "Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi", *Kur'an ve Dil: Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu*, 15/542 (2002), 41-43.

85 bk. Zerkeşi, *el-Burhân fi u'lûmi'l-Kur'ân*, 427.

86 İsfehânî, *Müfredât*, 297; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzibu'l-luga* (Kahire: Dâru'l-Mısriyye, ts.), 11/461-465.

87 Muhammed 47/1.

88 el-Bakara 2/282

89 el-Furkân 25/44; eş-Şu'arâ 26/20; ed-Duhâ 93/7.

90 Yûsuf 12/30.

91 Bu anlamlar için bk. el-Fâtiha 1/7; el-Bakara 2/108, 175; en-Nisâ 4/ 116,136.

Ali Fikri Yavuz Meali: “Yoksa (Ey Rasûlüm), onların çoğunu, hakkı iştiriyorlar veya hakkı anlıyorlar mı zannediyorsun? Onlar, ancak hayvanlar gibidirler. Doğrusu gidişçe daha sapıktırlar.”

Diyanet Vakfı Meali: “Yoksa sen, onların çoğunun gerçekten (söz) dinleyeceğini yahut düşüneceğini mi sanıyorsun? Hayır, onlar hayvanlar gibidir, hatta onlar yolca daha da sapıktırlar.”

Elmalılı Meali (Orijinal): “Yoksa onların ekserisini iştirirler veya akıl ederler mi zannediyorsun? Onlar sırf hayvan gibi hatta gidişçe daha sapkındırlar.”

Bu ve benzeri meallerin⁹² tercümelere isabetli değildir. Öncelikle “...onlar hayvanlar gibidir, hatta onlar yolca daha da sapıktırlar.” şeklinde bir tercüme okuyan okuyucu, hayvanların sapık veya sapkın, Mekke’li putperestlerin de onlardan daha sapık veya sapkın olduğu anlamını çıkarabilecektir. Oysa hayvanların dinî anlamda bir sapkınlığı olamaz. Sapkınlık dinî ve ahlaki anlamda yoldan çıkmışlığı ifade eden bir terimdir. Söz konusu âyette ise “putperestlerin, bayağı arzularını tanrı edinmeyi sürdürdükçe Peygamber’in davetini doğru anlamalarının, akıllarını kullanarak sağlıklı değerlendirme yapmalarının imkânsız olduğu bildirilmekte; bu tutumlarıyla da düşünme yeteneğinden yoksun olan hayvanlardan daha şaşkın, daha iz’ansız ve dahi daha aşağı bir durumda buldukları açıklanmaktadır.”⁹³ Dolayısıyla burada meal yazarlar dinî terminolojide sıklıkla kullanılan sapkın veya sapık kelimeleri yerine lügavî anlamlardan birini tercih etmeliydi. Söz konusu nüansa dikkat etmek suretiyle âyetin tercümesini doğru veren bazı mealler şunlardır:

Abdullah-Ahmet Akgül Meali: “Yoksa Sen, onların çoğunu (söz) iştirir ya da aklını kullanır (gerçeği dinleyip anlar ve vicdanına uyar) mı sanıyorsun? Oysa onlar ancak hayvanlar gibidirler; hayır, onlar (tuttukları) yol bakımından daha şaşkın (ve aşağı) dırlar.”

Diyanet İşleri Meali (Yeni): “Yoksa sen onların çoğunun (söz) dinleyeceklerini yahut akıllarını kullanacaklarını mı sanıyorsun? Onlar hayvanlar gibidirler, belki yolca onlardan daha da şaşkındırlar.”

Mahmut Kısa Meali: “Yoksa sen, ey Peygamber ve onun izinden yürüyen Müslüman; onlardan çoğunun senin öğüt ve uyarılarını dinlediklerini yahut akıllarını kullandıklarını mı sanıyorsun? Hayır, tıpkı hayvan sürüleri gibidir onlar; hattâ izledikleri yol bakımından, hayvanlardan daha zavallı, daha şaşkın bir durumdalar!”

92 Abdulbaki Gölpınarlı Meali, Abdullah Parlıyan Meali, Ahmet Varol Meali, Bayraktar Bayraklı Meali, Diyanet İşleri Meali (Eski), Elmalılı Hamdi Yazır Meali, Kadri Çelik Meali, Süleyman Ateş Meali.

93 Heyet, Kur’an Yolu, 4/128.

Zikri geçen bu mealler, *dalalet* kelimesine lügavî anlamlarından biri olan *şaşkınlık* manası vermek suretiyle âyette verilmek istenen mesajı doğru bir şekilde yansıtmışlardır.

7- Kur'ân'ın Müstesna Gramer Yapısını Gözden Kaçırma

Kur'ân'da başvurulmuş hazifler veya yapılan takdim-tehirler, verilmek istenen temel mesajın daha etkili yansıtılmasını ve mananın pekiştirilmesini sağlamaktadır. Arap diline vakıf olanlar, hazfedilen harf, kelime veya cümleyi âyetin iç bağlamından çıkarabilirler. Dilbilimsel tefsirler bu konuda başvurulabilecek en önemli eserlerdir. Meal yazarların Kur'ân'daki bu türden kullanımları dikkate alarak çeviri yapmaları gerekir.

Bu bağlamda Hucurât 49/1. âyet ele alınabilir. Âyetin metni aşağıdaki gibidir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقَدَّمُوا يَدَيَّ اللَّهُ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

Âyet-i kerimde geçen "لَا تَقَدَّمُوا", aslı itibarıyla müteaddi (geçişli) bir fiildir. Âyet içinde kazandığı anlam ise *önüne geçirmeyin* şeklindedir. Ancak meallerin neredeyse tamamı bu fiili *önüne geçmeyin* şeklinde tercüme etmişlerdir. Bu çeviri daha ziyade tefsirlerdeki geçişsiz olabileceğine dair bir yorumla dayanmaktadır, Dahhak ve Ya'kûb el-Hadramî'den rivayet edilen "لَا تَقَدَّمُوا" şeklindeki okuyuş tarzına atfen yapılan yorumlardır. Arap dilinde bu şekilde bir kullanım olsa da Arap dilinin pirlinden Zemaşerî ve pek çok müfessir, geçişli yani orijinal halinin içerdiği anlamın daha isabetli olduğunu zikretmişlerdir.⁹⁴ Hemen şunu ifade etmek gerekir ki "لَا تَقَدَّمُوا" şeklindeki okuyuş bir kıraat farklılığından ziyade âyetin nüzul sebebi olarak zikredilen birkaç hadiseden⁹⁵ yola çıkarak yapılan bir yorum gibi durmaktadır. Zira Taberî ve İbn Ebî Hatim gibi ilk dönem rivayet tefsirlerinde bu türden bir kıraat farklılığına değinilmemiştir. İlk dönem tefsirlerde söz konusu âyete dair İbn Abbas'dan nakledilen yorumlar, "Rasulullah'ın sözü üstüne söz söylememe", "Kitap ve sünnetin hilafına konuşmama" yönündedir.⁹⁶ "لَا تَقَدَّمُوا" şeklindeki okuyuş üzerinden yapılan yorumlar yanlış değildir ancak âyetin vermek istediği temel mesaj bakımından eksik kalmaktadır. Âyet-i kerimenin nazil olduğu ortam ve zaman bakımından bir anlam ifade etse dahi sonraki dönemler bakımından manada bir kapallık meydana gelmektedir. Zira meal okuyucusu "Allah'ın Resûlü'nün huzurunda öne geçmeyin/Allah'ın ve Peygamberinin önüne

94 bk. Zemaşerî, *Keşşâf*, 5/554; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 4/539; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir*, 28/110; Beydâvî, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil*, 5/132; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-muhîr*, 8/105.

95 "Bazı kimseler Kurban Bayramı gününden önce kurbanlarını kesmişlerdi. Rasulallah (s) onların yeniden kurban kesmelerini istedi Bunun üzerine Allah Tealâ "Ey iman edenler! Allah ve Rasulünün huzurunda öne geçmeyin." âyetini indirmiştir." "Bazıları Ramazan ayı girdi düşüncesiyle Rasulallah'tan (s.a.) önce oruç tutmuşlardı. Bunun üzerine Allah Tealâ: "Ey iman edenler! Allah ve Rasulünün huzurunda öne geçmeyin" âyetini indirmiştir." Bu rivayetler için bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 21/336-337.

96 bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 21/335-336; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 10/3302.

geçmeyin"⁹⁷ çevirilerindeki kapalılığı çözmekte zorlanacaktır. Bazı tefsirlerde bir yorum olarak zikredildiği gibi sadece "yürürken Rasulullah'ın önüne geçmeme"⁹⁸ olarak algılayacaktır.

"Âyetin orijinal hali "لَا تُقَدِّمُوا" olduğuna göre mefulünün mahzuf olduğu anlaşılır: "Allah'ın ve Rasulünün önüne geçirmeyin!" Neyi? Görüldüğü gibi bu sorunun cevabı belli değildir. Nedenine gelince, eğer âyet burada bir meful zikretseydi sadece o konunun Allah ve Rasulünün önüne geçirilmemesi anlaşılacaktı. Hâlbuki bu âyet müminin hayatı için bir ilke belirlemekte; ona, her ne zaman önüne iki seçenek çıksa Allah ve Rasulünü öncelemesi, asla başka şeyleri onların önüne geçirmemesi gerektiğini öğretmektedir."⁹⁹ Buna göre mümin, gerek hüküm, karar ve tercihlerinin ve gerekse davranışlarının Allah ve Rasulünün ortaya koyduğu ilkelere uygun olup olmadığına dikkat etmek durumundadır. Hz. Peygamber zamanında, onun yanında bulunan müminler hem irade ve kararda hem de fiil ve davranışta onun önüne geçmemek, onu beklemek, gözetmek, peşinden gitmek, izni ile hareket etmek durumundaydılar. Onun bulunmadığı yer ve zamanlarda "öne geçmemek ve geçirmemek", dine aykırı bir karar vermemek manasına gelmekte, hiçbir kimsenin irade ve rızasını, Allah ve Resulünün irade ve rızasının önüne geçirmeme, önceliği ilâhî irade ve rızaya verme anlamına gelmektedir.¹⁰⁰

Zikredilen bu hususlar ışığında âyet "Kendi söz, düşünce, hareket ve tercihlerinizi Allah'ın ve Resulünün önüne geçirmeyin" şeklinde tercüme edilebilir. Şayet tercüme "لا تتقدموا" şeklindeki okuyuş üzerinden yapılacaksa "ne söz söylemek ne de hüküm vermek hususunda Allah'ın ve Resulünün önüne geçmeyin" şeklindeki bir tercüme de âyetin içerdiği anlamı yansıtmaktadır.

Sonuç

Kur'ân çevirileri, ideolojik saiklerle yapılmadığı sürece makul sınırlar içerisinde kaldıkları söylenebilir. Bu durumda anlam tahrifinden ziyade eksik ve kusurlu çevirilerden bahsedilebilir. Daha dikkatli olduğunda kaçınılabilecek bazı çeviri hataları, ilahî kelâmın daha iyi anlaşılmasını engeller mahiyettedir. Kur'ân'ı mealler üzerinden anlamak isteyen okuyuculara verilebilecek en büyük katkı, dil bakımından akıcı, içerik olarak sağlam mealler sunmaktır. Bunu yapmak elbette çok kolay değildir, dikkat ve gayret gerektirir. Çeviri yapan kimse hem kaynak dile hem de hedef dile vakıf olmalı, kaynak dildeki edebî incelikleri dahi akıcı ve anlaşılır bir üslupla hedef dile aktarabilme becerisini gösterebilmelidir. Sözelimi racul/ricâl kelimesini her gördüğü yerde erkek veya kişi şeklinde çevirmemeli,

97 Elmalılı Hamdi Yazır Meali, Ahmet Varol Meali, Abdülhakî Gölpinarlı Meali, Bahaeddin Sağlam Meali, Bayraktar Bayraktarlı Meali, Diyanet İşleri Meali (Eski), Diyanet İşleri Meali (Yeni), Edip Yüksel Meali, Hayrat Neşriyat Meali, Mustafa İslamoğlu Meali, Süleyman Ateş Meali, Şaban Pirîş Meali, Ümit Şimşek Meali, Yaşar Nuri Öztürk Meali.

98 bk. İbn'Atiyye, el Muharrer'ul-veciz, 5/144.

99 Mehmet Kılıçarslan, İlahî Kelâmın Müstesna Grameri (Nevşehir: Kalem Yayınevi, 2019), 204.

100bk. Heyet, Kur'an Yolu, V/86.

Arap dili bakımından bu kelimenin farklı kullanımlarını dikkate almalıdır. Bu türden nüanslara dikkat etmek, yazılan mealleri daha faydalı hâle getirecektir.

Kaynak metnin lafzına sadık kalma kaygısı bazen harfi tercümeyle neden olabilmektedir. Harfi tercüme sürekli yanlışlığı ifade eden bir kavram değildir. Ancak bazı kelimelerin çokanlamlı olduğu gözden kaçırıldığında, kolaycılığa kaçılarak, en bilinen anlamı tercih edilebilmekte, bu da âyetin ifade ettiği temel mesajın perdelenmesine neden olabilmektedir.

Kur'ân çevirisi yapanlar, âyette geçen kelimelerin lügavî mi yoksa şer'î anlamda mı kullanıldığını doğru tespit etmelidir. Aksi takdirde içerdiği mana bakımından anlamsız sayılabilecek çeviriler ortaya çıkabilir. Bu türden hatalar, çevirmenin dile olan hâkimiyetiyle aşılabilir, ancak üzücü olan, dile hâkim bazı meal yazarlarının metni çözümlenmede gereği gibi dikkatli davranmamalarıdır.

Kur'ân-ı Kerim'in kendine has bir dil karakteri vardır. Belli bir anlam öne çıkarılmak istenildiğinde dilin sınırları zorlanır, takdim-tehirler yapılır, bazı zamir ve öğeler hafız edilir. Böylece muhatabın dikkatini ve ilgisini çeken bir anlam zenginliği ortaya çıkmış olur. Çevirmen bu türden müstesna durumları dikkate almadığında, âyetteki anlam derinliği ve zenginliği kaybolur. Dolayısıyla âyet çözümlenmelerinde Kur'ân'ın edebî üslûbu dikkate alınmalı, âyetlerde kullanılan her bir edebî sanatın âyete kattığı anlam zenginliği meallere yansıtılmalıdır.

Kaynakça

- Akdağ, Hasan. *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Tekin Kitabevi, ts.
- Aydar, Hidayet. *Kur'ân-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*. İstanbul: Kur'ân Okulu Yayıncılık, 1996.
- Bağavi, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud. *Mealimü't-tenzil*. Riyad: Dâru Tayyibe, 1989.
- Beydâvî, el-Kâdı Nasruddin. *Envâru't-tenzil ve esraru't-te'vil*. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsî'l-'Arabi, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Camiu's-sahih*. Dimesk: Dâru İbn Kesîr, ts.
- Cessâs, Ahmed b. Ali Ebubekir er-Razî. *Ahkâmu'l-Şur'ân*. Thk. Muhammed es-Sâdık el-Kamhâvî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabi, 1992.
- Dalkılıç, Bayram. "Kardeşlik Kavramının Epistemolojik Boyutu," *Kutlu Doğum Haftası "Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlakı Ve Kardeşlik Hukuku" Sempozyumu*. Ankara: DİB Yayınları (21-22 Nisan 2012).
- Durmuş, Zülfikar. *Kur'ân'ın Türkçe Tecümelere, "Aziz Kur'ân" ve "İnsanlığa Son Çağrı" Örneği*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007.
- Ebu Hayyân el-Endelûsî, Muhammed b. Yusuf. *el-Bahru'l-muhit fi't-tefsir*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzibu'l-luga*. Kahire: Dâru'l-Mısırye, ts.
- Harman, Ömer Faruk. "Tübbâ" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: DİB Yayınları, 2006, 41.
- Heyet (Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrırcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş). *Kur'an Yolu*. Ankara: DİB Yay., 2017.
- İbn 'Arabî, İbn Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah. *Ahkâmu'l-Şur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İbn 'Âşûr, Muhammed et-Tahir. *Et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tunisiyye, 1984.
- İbn 'Atiyye, Ebu Muhammed Abdülhakk el-endelûsî. *el-Muharrer'ul-veciz*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ilmîyye, 2001.
- İbn Ebî Hâtim. *Tefsîru'l-Şur'âni'l-'Azîm*. Thk. Es'âd Muhammed et-Tayyib. Riyad: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1997.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn Abdullah el-Ensârî. *Şerhu katru'n-nedâ ve bellu's-sadâ*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1990.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîrü'l-Şur'âni'l-'Azîm*. Riyad: Dâru Tayyibe, 1999.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem. *Lisanu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sadr, ts.
- İsfehânî, Râgîb. *Müfredâtu elfâzi'l-Şur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1997.
- Kara, Funda. "Edat ve Zarf Üzerine Bazı Düşünceler", *Turkish Studies*, 4/3 (Bahar 2009).
- Kılıçarslan, Mehmet. *İlahi Kelâmın Müstesna Grameri*. Nevşehir: Kalem Yayınevi, 2019.
- Molla Fenârî'nin Usûlü Üzere Meryem Süresi Tefsiri. İstanbul: Kalem Yayınları, 2020.

- Kırca, Celal. "Kur'ân'ın Türkçe Çevirilerinde Metodolojik Anla(ma)ma Sorunları." *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2/40 (2014).
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. Mekke: Dâru 'Alemlî'l-Kutub, ts.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2004.
- Maverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib. *en-Nüket ve'l-'uyûn*. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, ts.
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîr'u Mukâtil*. tahkîk: Ahmed Ferid. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahih*. Riyad: Dâru Taybe, 2006.
- Nesefî, Abdullah b. Ahmed. *Medârikü't-tenzil*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1996.
- Râzî, Fahrüddîn. *et-Tefsîru'l-kebir, (Mefâtihu'l-gayb)*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Seâlibî, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf el-Cezâirî el-Mâlikî. *el-Cevâhiru'l-hisân fi Tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrût/Kâhire: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1418/1997.
- Semerkandî, Ebu'l-Leys. *Bahru'l-'ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Soysaldı, Mehmet. "Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi." *Kur'an ve Dil: Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu*, 15/542 (2002).
- Nüzulünden Günümüze Kur'ân ve Tefsir*. Ankara: Fecr Yayınları, 2001.
- Suyutî, Celaleddin. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2008.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir. *Câmiu'l-beyân an te'vilî'l-Kur'ân*. Kahire: Dâr-u Hicr, 2001.
- Tiyek, Fatih. "Kur'ân Tercümeleri ile İlgili Teamüllere Eleştirel Bir Yaklaşım". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi = The Journal of International Social Research*, IX/45 (2016).
- Yaşar, Yahya. *Kur'an'ın Bütünlüğü Bağlamında Kur'an Kıssalarında Peygamberlerin İsmeti*. Ankara: Fecr Yayınları, 2020.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1971.
- Yılmaz, Hasan. "Kur'ân Meali Bağlamında Harfî Tercüme İle Tefsîrî Tercüme Türü Arasında Bir Mukayese". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 6, (2016).
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed. *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil*. Riyâd: Mektebetü'l-'Ubeykan, 1998.
- Zerķânî, Bk. Muhammed Abdulazîm. *Menâhilü'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut Dâru'l-Kitabî'l-'Arabî, 1995.
- Zerķeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006.

